

Marie-Janine Calic, **Zgodovina Jugovzhodne Evrope** (prevod Igor Antič). Ljubljana: Cankarjeva založba, 2019, 640 str.

Ker naše besedotvorje pač deluje na drugačen način kot nemško, utegne bralca že izpad obrazila »svetovna« pri prevodu naslova knjige *Südosteuropa / Weltgeschichte einer Region* premalo opozoriti na dejstvo, s kako svežim pregledom in vpogledom v dvatisočletno zgodovino, katere del je bila vsaj v nekem obdobju tudi slovenska, nas seznanja avtorica Marie-Janine Calic. Pomen tega zalogaja profesorice z Münchenske univerze ni le v tem, da relativizira v zadnjih tridesetih let tako pogoste ekscenjalizme tod živečih narodov, kakopak projicirane tudi v preteklost, ampak na enako dosleden način tudi najeda v imaginarije, ki so od zunaj (praviloma v imperialnih središčih, ki so si lastila ali gojila določen interes do tega dela Evrope) nastajali vse od konca 18. stoletja in so še vedno močno zasidrani. Skratka, s kritično roko in v pestrih tonih naslikana podoba večsmernih procesov (dogodkovne zgodovine je le za vzorec), ki so na političnem, ekonomskem, socialnem in kulturnem področju privedli do tega, kar smo živeli leta 2019, ko se končuje kronologija ob koncu knjige.

Že ob naštevanju omenjenih izhodišč pričujoče monografije je seveda nezgrešljivo, da so pomembne preboje na tem polju v zadnjih desetletjih dosegli že Maria Todorova, Paschalis Kitromilides, Roumen Daskalov, Iván Berend in še več drugih raziskovalcev iz nemškega, francoskega, ameriškega in britanskega zgodovinopisja, na katere se siceršnja specialistka za srbsko in jugoslovansko socialno zgodovino tudi obširno sklicuje. Nenazadnje je tudi slovenska ekonomska in socialna historiografija, denimo z deli Ferda Gestrina, pokazala na pogojenost našega okolja z nadregionalnimi vplivi, medtem ko so področja intelektualne in politične zgodovine do teh pristopov precej bolj rezervirana in omejena kvečjemu na komparacije s sorodnimi slovanskimi prostori. A globalni gospodarski in kulturni vključenosti se zlasti od sredine 19. stoletja naprej v nobeni od malih ali velikih balkanskih držav oz. tukaj prisotnih imperijev, med katerimi spretno prehaja Marie-Janine Calic, ni mogel izogniti prav nihče več. Pa najsi bo to od fluktuacije na ameriškem trgu odvisni makedonski pridelovalec bombaža, eksploziji globalne trgovini sledeči plovdivski trgovec s svojo izpostavo v Kalkuti ali pa menih na sveti gori Atos, ki se je po stoletjih izolacije začela spuščati proti tostranskemu, tudi nepravoslavnemu svetu, če naštejemo le nekaj v knjigi opisanih primerov. Gre torej za procese razpletanja, občasno pa tudi zapiranja na vseh nivojih zasebnega in javnega življenja, vselej strukturirane v dinamičnem odnosu do dogajanja v bližnji ali celo zelo oddaljeni okolici.

Avtorica pa refleksov na te, kakor tudi tiste predhodne, že od antike prisotne »protoglobalizacijske« impulze, pri ljudeh vseh socialnih skupin ne spremlja z vidika tistega monopola nad naprednostjo in modernostjo, ki se je zasidral v zahodnem razsvetljenskem miljeju, ampak so ji bližje novejša postkolonialna teorija »raznovrstnih modernosti« (multiple modernities). V tem oziru nas denimo seznanja s spisi grških, romunskih, bolgarskih in srbskih razumnikov s konca 18. stoletja, ki opazno odstopajo od »norme« francoskega radikalno skeptičnega in k ateizmu nagnjenega iluminizma, s katerim so sicer bili zelo dobro seznanjeni, pa jih kljub temu lahko oz. moramo šteti k »regionalnemu in verskemu« korpusu evropskega razsvetljenstva. V ta čas konca 18., začetka 19. stoletja in umikanja Osmanskega carstva ter prerazporejanja imperialnih teženj korenini tudi konstrukcija položaja Jugovzhodne Evrope v mentalnih zemljevidih evropskih elit, kasneje pa tudi splošne javnosti, kot tiste »Drugačne« (pol)orientalne Evrope, kot kraja »plemenitih divjakov«, ki pa si niso sposobni vladati sami.

Glede na to, da je v pričujoči monografiji največ pozornosti namenjene dolgemu 19. stoletju, je skupni imenovalac mnogih razprav ideja postfevdalne družbe, ki je vse bolj dobivala obrise modernega naroda. A avtorica osvetljevanje tega fenomena nikakor ne zastavi kot kompendij ločenih nacionalnih zgodovin Grkov, Romunov, Bolgarov, Albancev in južnoslovanskih narodov, ampak kot med seboj prepletenih idejnih, ekonomskih, političnih in kulturnih konceptov, ki so začeli prevevati vsa področja družbenega in se konstituirali kot nekakšen neizbežen vmesni člen med individualnim in univerzalnim. Marie-Janine Calic izpostavlja velik vpliv italijanskih in poljskih narodnih gibanj, ruskega narodništva, zelo jasno pa se vidijo tudi odmevi novega ameriškega federalizma, tamkajšnje državljanske vojne in polemik o suženjstvu, ki je bilo tudi v osmanskih predelih prisotno vse do prve svetovne vojne, a za svetovni liberalni kapitalistični red manj moteče kot tisto na ameriških plantažah. Hkrati pa skozi vrstice razprav mislecev kot so bili Mihail Kogălniceanu, Ljuben Karavelov ali Vladimir Jovanović spoznavamo, da spoj progresivnega liberalizma in nacionalizma, intelektualno močan, a pomanjkljivo prelit v politično prakso novonastalih balkanskih držav, ni bil le plod pasivnega sprejemanja zahodnih idej, ampak z lastnimi vložki oplemeniten emancipatorni naboj, ki se je zoperstavil prej omenjeni državi okoliških centrov moči, da je treba tudi »herojem« boja proti Turkom in domnevnim nosilcem antičnih tradicij diktirati politiko od zunaj – neposredno kot v primeru mlade grške države z bavarskim kraljem na čelu ali jih posredno držati v ekonomskem primežu kot je Avstro-Ogrska to počela s Srbijo in Romunijo.

Marie-Janine Calic že od uvodnih strani dalje ne skriva ambicije podati znanstveno pertinentno razlago ozadja najbolj zakoreninjenih predstav o Jugovzhodni Evropi. Med njimi je gotovo podoba družbenoekonomske zaostalosti, ki se jo loteva še zlasti zavzeto, vzroke zanjo pa prek svetovno-sistemske analize išče tako v osmanski dediščini kot neugodnih strukturnih razmerjih, ki so vladala v času, ko so balkanske države začele razvijati svoje, brez domačega kapitala podprte, gospodarske politike. V zvezi z neštetimi razpravami, ki se na splošni ravni ukvarjajo s teorijo modernizacije in učinki »dohitevanja« (catch-up) so relevantne zlasti ugotovitve, kako težko je bilo povečati izvoz in zgraditi lastno industrijsko bazo v času, ko so

razmerja blagovne menjave (poceni kmetijski izvoz za drag industrijski uvoz) bila izrazito v škodo tedaj že jasno periferno profiliranih balkanskih držav. Jasen odziv na to ujetost lahko prepoznamo v teoriji protekcionizma romunskega korporativističnega politika Mihaila Manoilescuja, ki se je po drugi svetovni vojni z nekoliko drugačnimi poudarki zakoreninila v Latinski Ameriki pod imenom *dependencia*. Avtorica v nekaj vrsticah povzame tudi trenutno zelo živahne študije, ki kažejo na to, da tudi po vzpostavitvi hladnovojne ločnice socialistični del Jugovzhodne Evrope ni zaživel popolnoma ločenega ekonomskega in kulturnega življenja. Razen v Albaniji je namreč ostal močno pogojen od globalnih silnic kapitalizma, kar je bil na kocu tudi (eden izmed manj vidnih) dejavnikov implozije leta 1989.

Ne le v primeru nedavnih jugoslovanskih »novih vojn« kot »razdržavljenega, ekonomiziranega in privatiziranega« nasilja, ki se je potem pojavil še na razih delih Afrike in Azije, kot poznavalsko ugotavlja Marie-Janine Calic, svoj čas delujoča tudi kot izvedenka v okviru mednarodnih teles, zadolženih za mirovni proces v BiH, ampak že večkrat prej, so se prav v Jugovzhodni Evropi pojavili precedensi pri netenju in razreševanju mednarodnih kriz. Rusko-francosko-britanska pomorska intervencija pri Navarinu v času grške vojne za neodvisnost leta 1827 je denimo postala vzorčen primer kasnejših mednarodnih »humanitarnih posredovanj«, lozanski sporazum o organizirani preselitvi pravoslavnega in muslimanskega prebivalstva med Grčijo in Turčijo iz leta 1923 pa je odprl pot še veliko obsežnejšim operacijam etničnega inženiringa, načrtanim leta 1945 v Potsdamu. Na drugi strani pa so posamezniki iz Jugovzhodne Evrope morda prav zaradi polkolonialnega odnosa, s katerim so bile zaznamovane njihove domače dežele, že zgodaj in s kritičnimi očmi zrlji na zahodnoevropski *mission civilisatrice*, ki se je v kolonijah udejanjala še na precej bolj grob način kot tisto, kar so Agatha Christie in še številni drugi opisovali kot balkanski barbarizem. Na podoben način so mirovne in razvojne iniciative, s katerimi so se ne samo Titova Jugoslavija z gibanjem neuvrščenih, ampak na svoj način tudi Bolgarija in Romunija na vrhuncu hladne vojne prelevile iz prostora stalnega konflikta v nosilca progresivnih prizadevanj, označene kot izjemno pomemben korektiv napetemu mednarodnemu sistemu po drugi svetovni vojni.

Analitično dosledna, a hkrati slogovno izpiljena, za povrh pa še mojstrsko prevedena knjiga, je polnokrvna zgodovinska sinteza, ki bo pomenila izhodiščno točko zlasti tistim specialistom, ki želijo svoje raziskave zastaviti na način transnacionalnih in komparativnih pristopov, na fluidnost globalnih tokov pa gledajo z vidika postkolonialne teorije. Čeprav Marie-Janine Calic na nekem mestu izrecno zanika, da bi bila njena knjiga priročnik, pa jo lahko razumemo tudi kot takšno. Očitnih geopolitičnih in socialnih podobnosti med Jugovzhodno Evropo 21. stoletja in tisto pred 200 leti je namreč toliko, da bi morala predstavljati obvezno branje vseh, ki imajo kakršenkoli opravek ali s svojimi odločitvami celo vplivajo na ta del sveta. Verjetno je takšnih največ v nemško in angleško govorečem okolju, kjer je knjiga že izšla v več ponatisih in prevodih, pridno gnezdečemu svoj orientalizem, če parafraziram Milico Bakić-Hayden, pa bi koristila tudi marsikomu v Sloveniji.